

İŞÂRÂTÜ'İ-MERÂM

(إشارات المرآم)

Beyâzîzâde Ahmed Efendi'nin
(ö. 1098/1687)Ebû Hanîfe'nin itikadî görüşlerini
ele aldığı *el-Uşûlü'l-münîfe* adlı
eserine yine kendisinin yazdığı şerh
(bk. el-USÛLÜ'İ-MÜNİFE).

el-İŞÂRE ilâ MEHÂSİNİ't-TİCÂRE

(الإشارة إلى محاسن التجارة)

Ca'fer b. Ali'nin
(X-XI. yüzyıl)İktisat ve ticaretin teori
ve pratiğine dair eseri
(bk. CA'FER b. ALİ ed-DİMAŞKİ).

İŞARET

(الإشارة)

Lafzın, sevkediliş amacı dışında kalan,
fakat asıl mânadan ayrılmayan
ve onun gereği olan ikincil bir mânaya
delâleti anlamında fıkıh usulü terimi
(bk. DELÂLET).

İŞARET

(الإشارة)

Örtülü olarak
anlatılmak isteneni (meknî anı)
doğrudan veya az bir
vasıtayla anlatan
alâkası açık kinaye türü; ima
(bk. KİNAYE).

İŞARET

(الإشارة)

Bir mânayı, düşünceyi veya duyguyu
üstü kapalı bir şekilde anlatma
anlamında tasavvuf terimi.

Mutasavvıflar herkesin bilmesi gerek-
meyen, açığa vurulması halinde yanlış an-
laşılmaya yol açan veya çok derin ve ince
bir anlam taşıdığı için kelimelerle dile ge-
tirilemeyen hususları, kutsal metinlerde-
ki dolaylı anlamları ehli olanlara anlatmak
istediklerinde işâret adını verdikleri söz-
lü ve yazılı olmayan bir anlatım yolu kul-
lanmayı tercih etmişlerdir.

Tasavvufun konusu, kalbin doğrudan
temaşa ve keşfettiği ilâhî hakikatler olup
bu hakikatlerin kelimelerle anlatılması
mümkün değildir. Bu sebeple tasavvufa
"işâret ilmi" veya "bâtın ilmi" denilmiştir
(Kelâbâzî, s. 87). Ebû Nasr es-Serrâc, ta-

savvuf çevrelerinde işâretle anlatılan hu-
susların ehli olana kapalı olmadığını, aksine
bunların kelime ve cümlelerle ifade
edilmesi halinde kapalı hale geldiğini söy-
ler (*el-Lüma'*, s. 51). Ebû Ali er-Rûzbârî de,
"Bizim bu ilmimiz işârettir, ifadeye konu-
lunca kapalı hale gelir" demiştir (*a.g.e.*,
s. 239). Hallâc-ı Mansûr'un, "İşâretimize
vâkıf olmayana ifademizin faydası olmaz"
(*Ah̄bâru Hallâc*, s. 30, 42) sözü de işâretle
konuşmanın tasavvuftaki önemini vurgu-
layan dikkat çekici bir örnektir. Kuşeyrî,
sûfilerin aralarında konuşmak üzere özel
bir dil geliştirdiklerini ve bu suretle ken-
dilerine yabancı olan kişilerden düşünce-
lerini gizlediklerini anlatır (*er-Risâle*, s.
187). Çok ince (dakik, latîf) olduğu için an-
cak işâretle anlatılan bu hususları yalnız
büyük âriflerin anlayabileceğine dikkat
çekilmiştir (Serrâc, s. 294, 414).

Tasavvufta daha çok ilâhî esrar ve ha-
kikatler, özellikle tevhidin incelikleri için
işâretle anlatım yoluna gidilmekle birlik-
te belli bir noktada onun da yetersiz kal-
dığı söylenir; zira salt ilâhî hakikati işâret-
le anlatmak mümkün değildir. Ebû Bekir
ez-Zekkâk'a göre sâlik Allah Teâlâ'yı işâ-
retle bulurken daha ileri mertebede bu-
lunan ârif işâret söz konusu olmadan da
O'nu bulabilir (*a.g.e.*, s. 295). Bundan do-
layı mutlak tevhid mertebesinde işâret
de ortadan kalkar ve bu mertebede sade-
ce sükût edilir, çünkü ikilik ve çokluk
ortadan kalkmıştır. Halbuki işâret apaçık
bir şekilde ikiliği içerir (Herevî, s. 331); zi-
ra bir işâret eden, bir de işâret edilen var-
dır. Bu da Hak'tan uzak kalma anlamına
geldiğinden Ebû'l-Hüseyn en-Nûrî, "İşâ-
retle dile getirdiğimiz yakınlık aslında
uzaklıktır" demiştir (Serrâc, s. 295; Kelâ-
bâzî, s. 88; Kuşeyrî, s. 238). Bu sebeple su-
sulması gereken fenâ ve tevhid merte-
besinde işâret sakıncalı görülür. Nitekim
Bâyezîd-i Bistâmî, "Allah'a en fazla işâ-
ret eden O'ndan en çok uzak kalandır"
 demiş; Amr b. Osman el-Mekkî hakikatleri
tevhidden ibaret olan sûfilerin işâ-
retlerini şirk olarak nitelemiş; Ebû Bekir
eş-Şiblî de O'na işâret edenin düalist (se-
nevî), imada bulunanın da putperest ol-
duğunu belirtmiştir.

Sûfiler nesirlerinde, mektuplarında
ve daha çok şiirlerinde maksatlarını işâ-
ret, ima, remiz, telmih ve mecaz yoluyla
anlatmışlardır. Kelâbâzî, risâle ve mek-
tuplarında işâret ilminden bahseden ilk
sûfilerin bir listesini verir (*et-Ta'arruf*, s.
30). Tasavvuf edebiyatı geniş ölçüde re-
miz ve mecazlara dayanır. Sûfiler ister ilâ-
hî ister beşerî aşk ve muhabbet olsun,

şii ilâhî esrar ve hakikatin işâretleri ola-
rak değerlendirilmişlerdir. Bu maksatla
et-Ta'arruf, *el-Lüma'* ve *er-Risâle* gibi
tasavvufî kaynaklarda çok sayıda şiir nak-
ledilmiş, Ebû Saîd, İbnü'l-Fârîz, Ferîdüd-
din Attâr, Abdurrahman-ı Câmî ve Mev-
lânâ Celâleddin-i Rûmî gibi mutasavvıf
şairler şiirlerinde işâret, remiz ve mecaz-
lara geniş yer vermişlerdir.

Âhenkli sesleri, nağme ve melodileri
de sûfiler ilâhî hakikatlerin işâreti olarak
görmüşlerdir. Kuşeyrî, Zünnün el-Misrî'nin
güzel ve melodik sesleri ilâhî hitap ve
işâretler olarak gördüğünü bildirir (*er-
Risâle*, s. 644). Mutasavvıflar, Kur'an'da
da bazı hususların işâret ve rumuzla an-
latıldığı kanaatinde. Mutasavvıfların
yazdığı bu tür tefsirlere "işâri tefsir" adı
verilmiştir. Öte yandan yapacağı bir iş
konusunda kararsız olan bir dervişin gönlü-
nü mürşidine bağlayıp karşılaştığı ilk ola-
yı, içine doğan, aklına gelen ilk düşünce-
yi olumlu veya olumsuz olarak yorumla-
masına da işâret denilmiştir. Ancak me-
lâmet ehli bu tür yorumları hayal ürünü
saymış, bunlara itibar edilmesini uygun
görmemiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Hallâc, *Ah̄bâru Hallâc*, Kahire, ts. (Mektebe-
tü'l-cündî), s. 30, 42; Serrâc, *el-Lüma'*, s. 51,
128, 239, 294, 295, 414; Kelâbâzî, *et-Ta'arruf*,
s. 30, 87-88; Süleimî, *Tabakât*, s. 74, 162, 163,
356; Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 187, 238, 555, 644;
Hücvîrî, *Keşfü'l-maḥcûb*, s. 500; Herevî, *Taba-
kât*, Tahran 1351, s. 11, 76, 210, 331, 339, 370,
449; Ferîdüddin Attâr, *Tezkiretü'l-evliyâ*, Tah-
ran 1346 hş., s. 473, 793, 887; İbnü'l-Arabî, *el-
Fütûḥât*, I, 363-366; II, 179; İbn Kayyim el-Cev-
ziyye, *Medâricü's-sâlikîn*, Kahire 1403/1983, III,
440, 452; İbnü'l-Hatîb, *Ravzatü't-ta'rif* (nşr. Ab-
dülkâdir Ahmed Atâ), Kahire 1968, s. 674; Teftâ-
zânî, *Şerhu't-Telviḥ 'ale't-Tavziḥ*, Kahire 1957, I,
129; Câmî, *Levâmi'* (nşr. İrec Eîşâr), Tahran 1360
hş., s. 129; Lâmiî, *Nefehât Tercümesi*, s. 179,
329, 482, 487; Reşahat Tercümesi, s. 355; Şa'-
rânî, *el-Yevâkîit ve'l-cevâhir*, Kahire 1305, II,
102; a.m.f., *el-Kibrîtü'l-aḥmer* (*el-Yevâkîit* için-
de), I, 23; Ebû'l-Bekâ, *el-Külliyât*, Kahire 1253,
s. 49.

SÜLEYMAN ULUDAĞ

İŞÂRET-i ALİYYE

(إشارة عليية)

Şeyhülislâmın
kendi yetki alanına giren
karar ve icraatını
sadrözama teklifi için kullanılan tabir.

Osmanlı bürokrasisinde devlet erkânı-
nın arzları, teklifleri, takrirleri için arz, tel-
his, buyruldu, işâret-i alîyye gibi özel ta-
birlerin kullanımını XVI. yüzyıl sonlarından